

Знамо да је Кончул био велики духовни, верски и културни центар. Први пут се помиње у Студеничком типику, који је Свети Сава написао између 1207. и 1215.године и ту се говори да је његов игуман учествовао у избору студеничких старешина, при чему је поменут на четвртом месту међу игуманима тадашњих светиња. Ова чињеница сведочи о томе да је Кончул имао велики углед и да је по значају у то време био на четвртом месту у Српској држави. На великом Црквеном Сабору 1315.године у Пећи и при избору Архиепископа Никодима (1316-1323), присуствовао је и игуман манастира Кончула, Евстатије, који је заузимао осмо место између четрнаест манастирских старешина Ибарског Светог Николу доцније помиње писац житија архиепископа Данила. Ово помињање се односи на период владавине краља Милутина (1281-1321), у чије време је Кончул био седиште новоустановљене епископије кончулске, основане између 1317. и 1320.године. Када је

краљ Милутин једном приликом обилазио манастир Сопоћане, из његове пратње побегао је млади властелин Данило, отишао ноћу у манастир Кончул, где га је игуман Никодим замонашио. То је било у време Архиепископа Јевстатија II, између 1292. и 1309.године. Сигурно је да је манастир и пре тога био чувен и поштован, али је његов углед свакако порастао и доласком даровитог и образованог Данила. У манастиру је постојала манастирска школа и преписивачка радионица. Светитељ Данило се није дуго

задржао у Кончулу, убрзо је отишао за Жичу, после тога на Свету Гору и затим био изабран за Архиепископа пећког. Његове свете мошти сада почивају у Пећкој Патријаршији. Од овог времена о манастиру се све мање зна и све мање има писаних података.

У XIV и у првој половини XV века манастир Кончул је доживео највећи успон. Из те епохе потичу многи нађени покретни предмети и највећи број откривених надгробних плоча. Све су начињене од доброг камена, а одликује их и изврсна обрада.

Манастир се последњи пут помиње у време деспота Ђурђа Бранковића (1427-1456) и изгледа да је тада ту било седиште митрополије. Иако после нема вести о овој светињи, у њој се и даље живело, судећи по мањим гробницама откривеним у цркви. До истог закључка могло би се доћи и на основу камене амвонске руже, јер она потиче из XVI, или са почетка XVII века.

После пада Деспотовине (1459), и за Кончул су настала тешка времена. Не зна се тачно када је запустео, али претпоставља се да је црква срушена у аустријско-турском рату, 1689. године. Народно предање говори да је Патријарх Арсеније Чарнојевић приликом сеобе Срба са Косова, 1690. године, три дана одморио у манастиру Кончулу, а народ на манастирском имању које је било велико. Тада су и монаси отишли са Патријархом Арсенијем Чарнојевићем.

У сваком случају, црква је дуго била у рушевинама пре него што је обновљена, 1861. године, о чему сведочи натпис на мермерној плочи, постављеној на западној страни, изнад улазних врата, а који гласи: „Од сотворенија мира 7369, от Рождества Христова 1861, изволенијем Отца и са поспјешенијем Сина, савршенијем Свјатаго Духа, обнови се Свјатога Храма Отца Николаја, трудом и иждивенијем Господина Трифуна јереј иконом парох Кравицки, тогдаже правешу и општи пресветло Сербски народ Христијански." Од тог времена манастир Кончул је био пароксијска црква, позната у народу под именом Никољача. Никољачка пароксија је остала под турском влашћу све до 1912. године. Граница је ишла реком Рашком и Ибром. Турци нису дозволили да се црква освети све до 1904. године, дакле пуне 43 године. Освећење је обавио тадашњи Митрополит рашко-призренски господин Никифор, у недељу по Малој Госпојини. Радост народа је била велика, а дан освећења је назван „Владичин дан". На тај дан се и данас сваке године одржава народни сабор и верни се у великом броју окупљају из разних крајева.

Постојећа црква Светог Николе у Кончулу једнобродна је грађевина са апсидом на источној страни, која је споља и изнутра полукружна. Унутрашњост њеног пространог брода издељена је ступцима на одељења која су сва засвођена полуобличастим сводом, сем једног у средишту где је изграђена купола. На јужној страни наоса постоји капела, док су на северној страни у току археолошких ископавања нађени темељи сличне просторије, а уз средишњи део на обе стране остаци параклиса. Примећени су, поред тога, делови старијег храма скоро испод свих зидова постојеће цркве. Иконостас је новијег датума и вероватно је дело Живка Павловића.

У току археолошких ископавања, која су вршена од 1975. до 1979. године, нађени су неки делови првобитне манастирске цркве. Један од њих је камени оквир једне бифоре (прозора), а извесни стари комади од прозора истих облика су уклопљени у прозоре на постојећој цркви. Од раније је позната представа неке животиње - вероватно лава - извајана у камену, а уграђена при врху западног pročелја постојеће цркве. У самој цркви налази се гробница на којој стоји оштећени натпис који говори да ту почива Реља Крилатица, или „Реља од Пазара“. Ту је и крстионица или камени суд за чување Богојављенске водице, који највероватније потиче из немањићког доба. Пронађени су и фрагменти фресака, делови врата, стари надгробни споменици и друго.

Осим ових предмета из древних времена, у цркви се налазе и две спомен плоче које су сведоци догађаја који су се у овим крајевима одиграли у скоријој историји, наиме у време Другог светског рата. Прва је спомен плоча погинулим четницима Никољачке чете из 1941. године, на којој, између осталог пише: „Четницима Никољачке чете који у борби противу српских непријатеља неустрашиво бранећи родну груду и своју браћу положише своје младе животе. Другови - четници Никољачке чете и грађани општине Никољачке у знак захвалности и дубоког пијетета подиже ову спомен плочу...“ Ово је, нејвероватније, једина сачувана спомен плоча таквог типа у Србији, која је преживела тешко време комунизма. Друга је спомен плоча свештенику Тихомиру Поповићу, који је био парох никољачки од 1935 - 1942. године, када су га Немци затворили и погубили у логору у Косовској Митровици.

